

FARG'ONA URBANOFLORASIGA INTRODUKSIYA QILINGAN LIPA (TILIA TOMENTOSA) TURINING GULLASHI.

O'rinboyev Ilxomjon Ravshanovich
Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi
Umurzakova Farangiz Baxtiyarovna
Farg'ona davlat universiteti talabasi

Lipadoshlar oilasi o'simliklar dunyosining boshqa guruhlariga qaraganda har tamonlama murakkab tuzilgan. Lipadoshlar oilasida ko'payish elementi bo'lib, spora emas balki urug' xizmat qiladi. Urug'lar ona o'simliklarda ko'plab hosil bo'lib undan ajralgandan keyin yangi o'simliklarga o'xshash individlarni hosil qiladi. Hozirgi kunda Farg'ona iqlim sharoitida lipa o'simligini boshqa joylardan keltirib shu yerda iqlimlashtirish va urug'larini olish, uzoq yil yashovchi formalarini chatishtirish orqali yuqori hosildor navlar va formalarini yaratish ularni biotexnologik yo'llar bilan ko'paytirish va asal beruvchi o'simlik sifatida yoki yog'ochsozlikda hamda qishloq ho'jaligida qo'llashda o'simliklarning embriologik nuqtai nazardan generativ organlarning hosil bo'lishi, taraqqiyoti, mikrosporagenez va megosporagenez, qo'sh urug'lanish, endospermogenez va embriogenez kabi tomonlarini o'rganish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi vaqtda sayyoramizni qoplagan o'simliklarni unchalik ko'p qismini egallamagan gulhayridoshlar ajdodi tashkil qiladi. Shundan Lipadoshlar oilasi geografik tarqalishi diapazoniga ko'ra sernam, tropik, subtropik va mo'tadil iqlimli mintaqalar bilan bir qatorda toshloqlarda, adirlarda, tog'larda va hatto baland tog'larda ham uchratishimiz mumkin.

Lipaning *Tilia tomentosa* turi dihogamiya ko'rinishida bo'lib ohirigi ikkitasida kuchsiz yuzaga keladi, shu sababli ularda o'z-o'zidan changlanish kuzatiladi. Iqlimlashtirilgan lipaning *Tilia tomentosaning* gullash davrining boshlanishi va uzluksizligi yillar davomida fenologik kuzatishlar natijasida aniqlandi. Farg'ona iqlim sharoitiga ko'ra *Tilia tomentosa* erta gullaydi, 12-14- may dan boshlanadi. Gullash 16-20 kun davom etadi, birinchi gullash 11-14 kun, ikkinchisi 15-17 kun, oxiri 5-9 kun gullaydi.

Taqqoslash uchun 2020 va 2021 -yildagi lipadagi gullashni boshlashi, gullarini aniqlanishi, berilgan yosh novdalari kelgusi yilning bahorgi sovuqlaridan ba'zan nobud bo'ladi. Ularning tinim davridagi kurtaklaridan novdalar o'sib, keyin to'pgullar hosil qilishi mumkin. Ularning gullashi sezilarli kech boshlanadi. Shunday gullashni biz kech qolgan deb hisoblaymiz. Iqlimlashtirilgan lipaning *Tilia tomentosa* turida gullash davomiyligi, Farg'ona iqlim sharoitiga ko'ra havo haroratiga ma'lum bosqichda bog'liq bo'ladi. Gullash davrida, lipalar +35+38°C da ular juda tez o'sadi. Dastlab yuqori shoxlaridagi gullar ochiladi, keyin pastga qarab gullar ochila boshlaydi. Novdaga nisbatan akropetal navbatda joylashgan bo'ladi.

Lipaning *Tilia tomentosa* turidagi to'pgulidagi gullar miqdori bir turda ullaadi. Ularning to'pguldagi miqdori (14-21), gulni tashkil etadi. Bog' sharoitiga nisbatan Farg'ona iqlim sharoitida sezilarli darajada ko'p. Ayrim gullar gullash uzviyligi turlicha bo'ladi.

Eng uzun gullash davri, bir gulda 7-10 kunni tashkil etadi. Gullarining ochilishi asosan ertalabki soat 8-10 da boradi. Ular kosacha barglarini ochilishi, changchilarni ko'rinishigacha davom etib, ochilgandan keyin changchilar to'g'rilanib qoladi. *Tilia tomentosa* g'unchasida changchi staminodlar bilan berkitilgan bo'ladi. Gul ochilishi bilan staminodlar changchidan uzoqlashib, changdonga nisbatan gul pereferiyasida joylashadi.

Iqlimlashtirilgan lipaning *Tilia tomentosa* turidagi gullashni yillar bo'yicha kuzatishlar.

Tur	Yillar	Gullashning boshlanishi	Ommaviy gullash	Gullashning tugallanishi	Gullashning Davomiyligi (kun)

T. tomentosa	2020	20.05.20	27.05.20	06.06.20	15.
2021	15.05.21	22.05.21	01.06.21	16	

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Губанов И. А. 893. *Tilia cordata* Mill. — Липа сердцевидная, или мелколистная // Иллюстрированный определитель растений Средней России : в 3 т. / И. А. Губанов, К. В. Киселёва, В. С. Новиков, В. Н. Тихомиров. — М. : Товарищество науч. изд. КМК : Ин-т технол. исслед., 2003. — Т. 2 : Покрытосеменные (двудольные: раздельнолепестные). — С. 548. — 666 с. — 3000 экз. — ISBN 9-87317-128-9. (Gubanov I. A. 893. *Tilia cordata* Mill. - Linden heart-shaped, or small-leaved // Illustrated guide to plants of Central Russia: in 3 volumes / I. A. Gubanov, K. V. Kiseleva, V. S. Novikov, V. N. Tikhomirov. - M. : Partnership scientific. ed. KMK: Institute of Technol. issled., 2003. - V. 2: Angiosperms (dicotyledonous: separate-petal). - S. 548. - 666 p. - 3000 copies. — ISBN 9-87317-128-9.)

2. Дудченко Л. Г., Козьяков А. С., Кривенко В. В. Пряно-ароматические и пряно-вкусовые растения: Справочник / Отв. ред. К. М. Сытник. — К.: Наукова думка, 1989. — 304 с. — 100 000 экз. — ISBN 5-12-000483-0.

(Dudchenko L. G., Koziakov A. S., Krivenko V. V. Spicy-aromatic and spicy-flavoring plants: a Handbook / Ed. ed. K. M. Sytnik. - K. : Naukova Dumka, 1989. - 304 p. — 100,000 copies. — ISBN 5-12-000483-0.)

3.Мадебейкин И. Н., Мадебейкин И. И. Выращивание и использование липы // Пчеловодство : журнал. (Madebeykin I. N., Madebeykin I. I. Cultivation and use of linden // Beekeeping: journal.)

4.Бурмистров А. Н., Никитина В. А. Медоносные растения и их пыльца: Справочник. — М.: Росагропромиздат, 1990. — С. 103. — 192 с. — ISBN 5-260-00145-1(Burmistrov A.N., Nikitina V.A. Honey plants and their pollen: a Handbook. - M.: Rosagropromizdat, 1990. - S. 103. - 192 p. — ISBN 5-260-00145-1.)

5.Мадебейкин И. И., Мадебейкин И. Н. Липы разных видов // Пчеловодство : журнал. — 1999. — № 5. — С. 22—23.(Madebeykin I. I., Madebeykin I. N. Limes of different types // Beekeeping: journal. - 1999. - No. 5. - S. 22-23.)